

VÍZHEZ VALÓ JOG – ÁBRÁND VAGY IMMÁRON VALÓSÁG?
IGÉNYBŐL AZ ALAPVETŐ EMBERI JOGKÉNT ELISMERÉS ÚTJÁN*Szilágyi János Ede*³⁶

Van-e alapvető emberi joga minden embernek az egészséges ivóvízhez? És van-e ilyen alapvető jogunk itt Magyarországon? Vajon a víz áru-e az Európai Unióban, vagy pedig olyan jószág, amelynek szolgáltatása kivételt képez kereskedelmi regulák alól?

A vízhez való jog egyike napjaink aktuális (politikai) témáinak, jogi szempontból pedig különösen izgalmas kérdés, hogy vajon sikerülhet-e alapvető jogként történő elismerése a közeljövőben, illetve amennyiben igen, akkor milyen tartalommal. Mindeközben a vízhez való jog kérdése egyre gyakrabban vetődik fel a víziközmű-szolgáltatások kapcsán is napjainkban, azt firtatva, hogy a nyújtott szolgáltatásnak vajon meg kell-e immáron felelnie a vízhez való jognak.

Kiindulásként fontosnak tartok két megjegyzést tenni. Egyrészt, a vízhez való jog meghatározása mind fogalmi, mind tartalmi aspektusból számos variációval bír; vagyis valójában ez egy igen heterogén területe a jognak. Erre tekintettel magam a vízhez való jog elnevezést, mint az egyes altípusok átfogó kategóriáját használom. Másrészt a vízhez való jog kérdése nem csak a víziközmű-szolgáltatás kapcsán vetődik fel, hanem azon kívül felvethető más közvetlen emberi fogyasztást, szükségletet szolgáló formáknál is (palackos víz, etc.).

Napjainkban a vízhez való jog a nemzetközi jogban még nem létezik minden országban kötelezően tiszteletben tartandó alapvető emberi jogként. A vízhez való jog elismerése ilyen formában – optimista hozzáállással – még csak folyamatban van. Ezért fontosnak tartjuk érzékeltetni azt, hogy jelenleg hol is található a vízhez való jog elfogadtatása az emberi jogok egyre szélesedő palettáján.

A vízhez való jog megjelenésének pontos meghatározását nehezíti az a tény, hogy a dokumentumokban *expressis verbis* meghatározott vízhez való jog mellett fontos szerep jut az olyan jogi dokumentumoknak is, amelyekbe pusztán beleértik a vízhez való jogot; utóbbiakra a továbbiakban *implicit vízhez való jogként* utalok.³⁷

Az *implicit vízhez való jog* kapcsán a legfontosabbnak minősíthető nemzetközi dokumentum a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának kontrollmechanizmusa, vagyis a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága által 2003-ban kiadott 15. számú kommentár³⁸ a vízhez való jogról, amely máig a vízhez való jog egyik legátfogóbb és legelfogadottabb értelmezését adja.

Fontosabb univerzális szinten született nemzetközi egyezmények, amelyek immáron *explicit módon* tartalmazzák a vízhez való jogot, habár nem alapvető emberi jogként, hanem pusztán az egyes államok számára előírt kötelezettségként: az 1949-es, a hadifoglyokról és a polgári lakosság védelméről szóló genfi egyezmények³⁹ (ivóvízzel történő ellátás és alapvető

³⁶A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia és a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar közös, MTA–DE Közzolgáltatási Kutatócsoportjának a *Területi közzolgáltatások szabályozásai* című projektje keretében készült. A projekt leírására l.: Horváth M.T.: Szempontok a területi közzolgáltatások regulációs változásainak vizsgálatához. In: HMT (szerk.) *Kilengések. Közzolgáltatási változások*. Budapest: Dialog Campus, 2013. 9–25. old.

³⁷Szilágyi János Ede, PhD, egyetemi docens, ME-ÁJK

³⁸A megkülönböztetésről ld. Raisz Anikó: A vízhez való jog egyes aktuális kérdéseiről. In: Csák Csilla (szerk.): *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében*. Miskolc: 2012, Miskolci Egyetem, 151–159.

³⁹http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/CESCR_GC_15.pdf (2015.08.24.)

³⁹1954. évi 32. törvényerejű rendelet

higiéniai szükségletek kielégítéséhez szükséges víz, mint állami kötelezettségek); az 1979-es, a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés tilalmáról szóló egyezmény⁴⁰ (vízellátáshoz való jog); az 1989-es gyermekek jogairól szóló egyezmény⁴¹ (ivóvízhezvalójog); a 2006-os fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény⁴² (tisztá vízszolgáltatásokhoz való diszkriminációmentes hozzáférés). Ezen egyezmények mellett meg kell említeni a *jogi kötőerővel nem*, de politikai jelentőséggel bíró 64/292. számú ENSZ közgyűlési határozatot, amely amellet, hogy elismeri a biztonságos és tiszta ivóvízhez és a szanitációhoz való jogot, deklarálja azt is, hogy a vízhez való jog elengedhetetlen minden emberi jog érvényesüléséhez.

A vízhez való jog azonban nemcsak az univerzális nemzetközi megállapodásokban tűnik fel, de megjelenik a regionális nemzetközi megállapodások szintjén is. Esetünkben – ugyanis Magyarország részese – például kiemelendő a határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelmére és használatára vonatkozó 1992-es Helsink Egyezmény⁴³ egyik jegyzőkönyve. Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságához kötődő, 1996. október 6-án hatályba lépett Helsink Egyezmény kiterjed mind a felszíni, mind a felszín alatti határvizekre. Bár az egyezmény számos – aláírása idején – haladónak számító intézményt tartalmaz, ugyanakkor számos elemében túlzottan általános és a kötelezettségek kikényszerítésében is meglehetősen gyenge garancia rendszert működtet.⁴⁴ Az említett általános szabályok kiegészítéseként került elfogadásra a Helsink Egyezmény egyik jegyzőkönyve is, a témánk szempontjából jelentőséggel bíró Víz és Egészség Jegyzőkönyv.⁴⁵ A Jegyzőkönyv célja, hogy minden erre alkalmas szinten, országonként, valamint a határok fölötti és nemzetközi összefüggésben egyaránt elősegítse az egyéni és kollektív emberi egészség és jólét védelmét. A Jegyzőkönyvet aláíró országok minden szükséges intézkedést kötelesek megtenni annak érdekében, hogy elérjék a Jegyzőkönyvben meghatározott célkitűzéseket; így különösen: (a) egészséges, teljes értékű ivóvízzel való ellátás; (b) megfelelő szennyvízelvezetés és -kezelés az ember egészségére és a környezetre kielégítő védelmet jelentő megoldással, amelyet elsősorban közösségi rendszerek kialakítása, fejlesztése és fenntartása útján kell megvalósítani. Az (a) célkitűzés vonatkozik az ivóvíznyerő források védelmére is (!), és nem csak a vízkezelésre, valamint a közösségi rendszerek létesítésére, fejlesztésére és fenntartására. A Jegyzőkönyv magyar aktualitását az adja, hogy jelenleg éppen folyamatban van Magyarország önkéntes alapon vállalt önértékelése a Jegyzőkönyv szabályainak érvényesüléséről. (Érdekes ugyanakkor az, hogy ezen értékelés során a kitöltendő értékelő lap maga – tehát nem az önértékelést végző magyar fél – már nem szentel különösebb figyelmet a vízbázis védelmének kérdéseire...).

A vízhez való jog napjainkban számos nemzeti alkotmányban megjelenik (pl. Dél-Afrika, Uruguay, Gambia). Ezen alkotmányok köréhez csatlakozott a 2011-ben elfogadott magyar Alaptörvény is.

A vízhez való jog iránti igény jól tükröződik napjaink legfrissebb történéseiben is. Ezek közül különösen az alábbi fejleményeket érdemes kiemelni. 2015-tel bezárólag lényegében a vízhez

⁴⁰1982. évi 10. törvényerejű rendelet

⁴¹1991. évi LXIV. törvény

⁴²2007. évi XCII. törvény

⁴³130/2000. (VII. 11.) Korm. rendelet a határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelmére és használatára vonatkozó, Helsinkiben, 1992. március 17-én aláírt Egyezmény kihirdetéséről

⁴⁴RAISZ Anikó: Magyarország felszín alatti vizei a nemzetközi jog újabb megközelítésében, In: Raisz (szerk.): A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai, Miskolc, 2012, Miskolci Egyetem, 152-153. <http://jogikar.uni-miskolc.hu/projectSetup/files/kiadvanyok/nevtelen-melleklet-00023.pdf> (2015.08.24.)

⁴⁵213/2005. (X. 5.) Korm. rendelet a határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelmére és használatára vonatkozó, Helsinkiben, 1992. március 17-én aláírt egyezményhez kapcsolódó Víz és Egészség Jegyzőkönyv kihirdetéséről.

való jog érvényesülését is szolgálta az ENSZ Milleniumi Fejlesztési Céljai⁴⁶ (MDGs) közül az ún. 7.C számú célkitűzés. E célkitűzés alapján 2000-ben az ENSZ-tagállamai elkötelezték magukat amellyel, hogy 2015-ig felére csökkentsék azon emberek számát, akik nem jutnak hozzá biztonságos ivóvízhez és az alapvető szanitációs szolgáltatásokhoz. A MDGs végrehajtása során vitathatatlan eredményeket sikerült elérni, ugyanakkor 2015 után is sok tennivaló akadt még. Ennek is tudható be az, hogy az MDGs utáni időszakra az ENSZ tagállamai új célok elérését tervezik, köztük egy vízhez való jogot is érintő célkitűzést. Az új, Fenntartható Fejlődési Célok (SDGs) tartalmazó ENSZ határozat⁴⁷ dokumentumának – hivatkozva a vízhez való jogra is (lásd a határozat IV/7. pontját) – 6. célkitűzése mindenki számára elérhető vízről és szanitációról rendelkezik. Ennek elérése érdekében 2030-ra egyrészt mindenki számára általános és igazságos hozzáférést kell biztosítani a biztonságos és megfizethető ivóvízhez, másrészt pedig a megfelelő és igazságos szanitációhoz és higiéniahoz (egyúttal véget vetni a nyilvános defekációnak). A SDGs elfogadására – az ENSZ tagállamok döntése alapján – várhatóan 2015 szeptemberében kerülhet sor.

Nem mellesleg, a SDGs tervezése kapcsán, érdemes szót ejteni egy magyar kezdeményezésről is. A SDGs egyeztetési folyamatának egyik állomásaként ugyanis éppen Magyarországon, Áder János köztársasági elnök kezdeményezésére került sor egy magas szintű ENSZ találkozóra 2013 októberében. A találkozó résztvevői – több más mellett – fontos ajánlásokat fogalmaztak meg a konferencia záródokumentumában, a Budapesti Nyilatkozatban⁴⁸ az ivóvízhez és szanitációhoz való egyetemes hozzáférés tárgyában is. A találkozóhoz kapcsolódóan a magyar zöldombudsman, Szabó Marcel kezdeményezte azt is, hogy a vízhez való jog legyen immáron alapvető jog, vagyis egy, a jelenleginél nagyobb kötőerővel bíró emberi jog.

Jól bizonyítja a vízhez való jog iránti társadalmi igényt azon uniós polgári kezdeményezés is (ráadásul az első ilyen jellegű sikeres kezdeményezésről van szó az Európai Unióban!)⁴⁹, amelynek céljai között szerepel, hogy a vízhez való jog megfelelő szinten kerüljön elismerésre az Európai Unió (EU) szervei által. A kezdeményezés hatására 2015. június 25. napján az Európai Unió Parlamentjének Környezetvédelmi Bizottsága (KörBiz) tárgyalta az uniós polgári kezdeményezést valamint az erre reflektáló KörBiz-i jelentést⁵⁰ és egy meglehetősen erős hangvételű határozatot fogalmazott meg ennek kapcsán. A határozat bírálta az EU Bizottság (EUBiz) eddigi közleményét (COM(2014)0177) az ügyben és kezdeményezi, hogy az EUBiz, ha kell, készítsen javaslatot az EU Víz-keretirányelvének módosítására, annak érdekében, hogy a vízhez való megfizethető hozzáférés alapvető emberi jogként kerüljön elismerésre az EU-ban. A KörBiz egyúttal figyelmeztette az EUBiz-ot, hogy komoly politikai veszélyei lehetnek annak, ha nem veszi komolyan az első uniós polgári kezdeményezést; ezzel ugyanis alááshatja magát az uniós polgári kezdeményezés rendszerét. A KörBiz határozata fontos megállapításokat tett a víziközmű-szolgáltatások viszonylatában is. A parlamenti képviselők meglátása szerint az EU-nak semlegesnek kellene maradnia azon kérdésben, hogy a tagállamok miként határozzák meg a víziközmű-szolgáltatók tulajdoni kérdéseit. Megfogalmazták továbbá azt is, hogy a víziközmű-szolgáltatásokat tartósan ki kellene venni az EU egységes piaci szabályai alól. A képviselők hasonlóképpen fontosnak tartották e szektor kivételét az EU kereskedelmi tárgyalásai alól is. A KörBiz jelentése várhatóan a 2015. szeptember 7–10. közötti EU parlamenti plenáris szekcióban kerül megvitatásra.

⁴⁶<http://www.un.org/millenniumgoals/> (2015.08.24.)

⁴⁷<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/FIELD/Santiago/pdf/Open-Working-Group.pdf> (2015.08.24.)

⁴⁸http://www.budapestwatersummit.hu/data/images/Budapesti_Viz_Vilagtalalkozo_Nyilatkozata.pdf (2015.08.24.)

⁴⁹<http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome?lg=hu> (2015.08.24.)

⁵⁰<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2015-0228+0+DOC+PDF+V0//EN> (2015.08.24.)